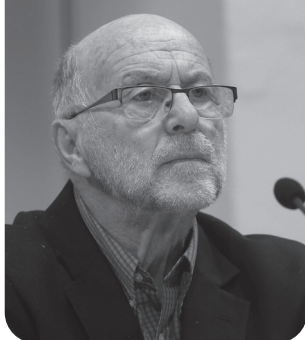

Rudi Rizman

PISMO ZANAMCEM

Ali nas bodo lahko zanamci brali? Kaj si dolgujemo predniki, mi in zanamci?

Prodorno misel Nobelove nagrajenske Olge Tokarczuk, da živimo v času, ko nimamo izdelane naracije in niti ne jezika, metafore ali točke zrenja za prihodnost, lahko mirno razširimo na nezadostno razumevanje brezčasnih sovisnosti, nanašajočih se na naše prednike, danes živeče generacije in ne nazadnje – na zanamce. Drugače povedano, na eni strani na to, kako nezadosten je naš ali bo njihov uvid v enako brezčasen pretok materialnih in nmaterialnih energij med njimi, in na drugi bolj konkretno, koliko in kaj si med seboj dolgujejo živeče in (še) neživeče generacije.

Med njimi izpostavimo samo do planeta uničujoče obnašanje visoko ogljično zasvojene industrijske »civilizacije« ali prav zaradi tega moralni agnosticizem oz. neodgovornost

zdaj živečih generacij do prihodnjih – zanamcev. Obstaja namreč realna nevarnost, da lahko ekološki in nuklearni armagedon ogrozita življenje prihodnjih generacij na našem planetu. Pričakovanja o neskončni prihodnosti človeštva namreč vedno pogosteje zamenjujejo mračne napovedi o koncu človeške vrste. Ta bi se začela kot dejansko prva resnična svetovna vojna. V tem smislu moramo dati prav filozofu Williamu MacAskillu z Inštituta za globalne prioritete na Oxfordu, ki v knjigi z naslovom *What We Owe the Future: A Million-Year View* (2022) zagovarja »efektivni altruizem« (effective altruism), se pravi dolžnost vsake generacije do prihodnjih, da povečuje količino dobrega v svetu.

Osvobajanje (od) zgodovine

Prav tako lahko pritrdimo tudi referenčnemu mislecju svetovne zgodovine Yuvalu Noahu Harariju (*Unstoppable Us: How Humans Took Over the World*), da se zgodovine ni treba samo spominjati, temveč se mora vsakokratna generacija od nje tudi osvobajati. Prvi korak, ki ga je treba pri tem narediti, je, da si odrasli po zgledu otrok postavijo vprašanje »zakaj«. Zakaj vojne, ki se zdijo odraslim samoumevne, zakaj se pri poučevanju o temnih straneh zgodovine ne omenja tega, da so ljudje živeli oz. ‚znajo‘ živeti tudi v miru in se namesto tega otroke paralizira s strahom, kakšno je mesto človeka v naravi in kakšno vlogo igrata pri tem denar in arbitrarna politična ali ekonomska moč, itd.?

MacAskill je svoj »efektivni altruizem« nadgradil s konceptom »dolgoročnosti« (*longtermism*) kot gibanja, ki mora naše moralne in družbene izbire rekalibrirati z namenom, da bi te vključevale tudi dobrobit za prihodnje generacije,

se pravi, postaviti se tudi v vlogo zanamcev. Koncept »dolgoročnosti« temelji na ideji o ključni moralni prioriteti današnjega časa, da mora prizadevanje človeške skupnosti opolnomočiti bolj prijazno prihodnost. Ni dovolj, če zasledujemo samo dobrobit/koristi naših neposrednih potomk in potomcev, (prav)vnukinj in (pra)vnukov, temveč tudi preko njih, kar pomeni odgovornost oz. moralno obligacijo do stotine milijonov ljudi, ki bodo živeli v prihodnosti. Še prej pa tudi odgovornost do osem milijard danes živečih prebivalcev planeta, kar predstavlja 15 odstotkov vseh, ki so živeli doslej.

Tako kot sta ti načeli nenadomestljivi za usodo ljudi na kateremkoli koncu sveta, bi morala ista načela odgovornosti in obligacije veljati tudi za časovno oddaljene, tj. še nerojene prebivalce našega planeta, katerih prihodnja življenja morajo prav tako šteti, se pravi tako prostorsko kot (trans) časovno. Družbene in moralne izbire trenutno živečih generacij, na katere prisegamo danes, ne bodo imele posledic samo za njih, temveč tudi za prihodnje. Za nobeno od njih ni ne družbeno in ne moralno sprejemljivo, da bi jim odrek(a)li srečo ali pa jih prepuščali trpljenju.

Tiranija zdajšnjih generacij nad prihodnjimi

Tudi v prihodnosti živeči člani človeške skupnosti bodo delili podobna upanja, veselje in trpljenje kot današnji. Ta »tiha večina« je v bistvu kolateralna žrtev tega, da dajejo družbe in politike prednost sedanjosti na račun prihodnosti. Čeprav jim ni mogoče podeliti realne politične moči, pa lahko tiranijo zdajšnjih generacij nad prihodnjimi zmanjšamo tako, da ustvarjamo svet, ki bo upošteval potrebe

zadnjih, se pravi, da jim zapustimo družbeno in sonaravno prijazen planet. Pri čemer se bo še prej treba osvoboditi prevladujoče napake, da se več pogovarjamo in razmišljamo o tem, kaj smo podedovali od preteklosti, manj ali sploh ne pa o tem, kaj bomo zapustili prihodnosti, natančneje prihodnjim generacijam. Pri tem je glavna težava to, da je prihodnost človeštva na našem planetu v tolikšni meri negotova, da znanost, vlade in verstva ne morejo ponuditi tiste gotovosti, ki se običajno pričakuje od njih.

Kaj bomo (pre)pustili prihodnjim rodovom pa je seveda veliko in (še) neodgovorjeno vprašanje. Pri roki so nam, na primer, (tehnološka) orodja, s katerimi bi lahko človeštvo naredilo velike progresivne korake, primerljive s tistimi v zadnjih tristo letih, ko se je življenjska doba ljudi od začetnih štirideset let povečala na preko sedemdeset in ko je 80 odstotkov ljudi živelo v skrajni revščini, ki se je do danes zmanjšala na okoli 10 odstotkov. Dolgo pot napredka ponazarja tudi, da ženske v preteklosti niso mogle obiskovati univerz in da ni nihče poznal demokracije, v kateri živi danes skoraj pol sveta. Vsi ti podatki, ki jih navaja MacAskill, še zdaleč ne zanikajo tega, da se svet še vedno sooča z velikimi problemi, predvsem pa z nepotrebnim trpljenjem ljudi.

Sodobne sofisticirane komunikacijske tehnologije v primerjavi s prejšnjimi časi omogočajo instantno pridobivanje in poznavanje informacij ter z njimi vednosti ne glede na razdalje. Vendar imamo tudi v tem primeru problem s paradoksom njihove potencialno ambivalentne uporabe, kot to dokazuje primer bodisi človeštvu prijazne (elektrika, v medicini ali drugod) ali uničevalne (vojne) uporabe atomske energije. V tej zvezi pa se pojavljajo še drugi,

kompleksnejši problemi. Na primer, kam lahko družbe peljejo neregulirana umetna inteligenca in sedanje moralne vrednote, ki sem nam zdijo tako samoumevne, kot je bila nekoč trgovina s sužnji.

Priložnost za totalitarno distopijo

Lahko verjamemo, da bodo prihodnje generacije, če bodo dobile to priložnost, v zvezi z uporabo umetne inteligence pametnejše in preudarnejše, kot pa je to primer z današnjimi. Predvsem pa da bodo prihodnje, bolj kot pretekle in trenutne generacije, pripravljene žrtvovati zdajšnje ugodje v dolgotrajno dobro prihodnjih. Ta trenutek je predvsem pomembno, ali bo tega zmožna zdajšnja generacija, s čimer bi uveljavila dragoceno družbeno in moralno vrednoto, ki bo »zavezovala« tudi zanamce. Ravno v zvezi z razvijanjem naprednih sistemov umetne inteligence je ključno, da se znanstveni in politični odločevalci dokopljejo do spoznanj o njeni družbeni uporabnosti, ki bo služila vsemu človeštvu, namesto da bi mu škodila in ga pognala v novo sužnost. Problem je mogoče strniti v vprašanje, ali bo »zmagala« družbi prijazna (nova) utopija ali njej nenaklonjena in nadrejena totalitarna distopija.

Dobre ali slabe, tudi katastrofalne posledice poti, ki jo bomo izbrali, ne bodo prizadele samo zdajšnjih generacij, temveč bolj prihodnje. Človeštvo se je v moderni dobi znašlo na točki, ko lahko pogubi sebe in za daljši čas, tudi sto tisoče let, zaustavi svoje nadaljevanje, tj. civilizacijo, ki si zaradi tega ne bi zaslužila tega imena in bi se oropala za svojo prihodnost, ter zanamce, ki zaradi napačnih odločitev današnjih generacij niti ne utegnejo živeti (Kieran Setiya v

The New moral Mathematics). Pisma, ki jih bodo pisali živeči zanamcem, ne bi tako nikoli prišla do njihovih naslovnikov.

Avstralski moralni filozof Toby Ord je v knjigi z naslovom *The Precipice: Existential Risk and the Future of Humanity* podrobno predstavil eksistencialne grožnje za obstoj človeštva in civilizacije, ki jima grozi najmanj devet tisoč atomskih glav; nadalje, »dosežki« na področju biotehnologije, ki napovedujejo še večjo destruktivno moč od atomskega orožja, in virusni inženiring (biološka orožja) v laboratorijih ter neregulirana umetna inteligenca. Ti bi lahko povzročili smrt več milijard ljudi in človeštvo bi se moralo za trajno posloviti od svoje prihodnosti.

Biotehnološke grožnje za obstoj človeštva

Ob tem je treba spomniti, da je za razliko od nuklearnega orožja, s katerim z devetdesetimi odstotki razpolagata dve državi, v svetu še na tisoče bioloških laboratorijev, ki eksperimentirajo z najbolj nevarnimi patogeni na svetu(!), ter reproducirajo tudi bakterije in viruse. Spodbudno je sicer, da je bila leta 1997 sprejeta Konvencija o kemičnem orožju (CWC), ki prepoveduje razvoj, proizvodnjo, kopičenje in uporabo kemičnega orožja ter zahteva njegovo uničenje; njej se je do marca 2021 pridružilo 193 držav pogodbenic. Glede na veliko tveganje tega orožja za človeštvo je škandalozno, da ta najpomembnejši sporazum o nadzoru orožja v tem stoletju ne vključuje nobenega nadzornega mehanizma(!).

Med najbolj znane in doslej uporabljene bojne strupe se uvrščajo dušljivci (klor in fozgen), mehurjevci (iperit, luizit,

fosgen oksim), živčni strupi (sarin, soman, tamun, VX) in drugi. Vojaški strokovnjaki si ne delajo utvare, da nekatere vojske, predvsem v največjih državah sveta, na skrivnih mestih hranijo številne vrste kemičnega orožja za »izjemne in nujne« primere. Vojne praviloma in ne glede na mednarodne (vojne in druge) konvencije »opravičujejo« uporabo tudi najnizkotnejših in ubijalskih sredstev, med katera se seveda uvrščajo tudi kemična.

Možno uporabo kemičnega orožja v primeru trenutne vojne v Ukrajini omenja v svojem članku z naslovom *To Vladimir Putin's Mind chemical weapons might just seem a good idea* zaslužni profesor mirovnih študij na Univerzi v Bradfordu Paul Rogers. To, da je Vladimir Putin napovedal njegovo uporabo z ukrajinske strani, je po Rogersu poskus, da preusmeri pozornost od tega, da bi ga Rusija uporabila samo v primeru, ko bi še naprej izgubljal vojno in bi Putin z njo tvegala tudi svojo politično smrt. Spomnimo, da je Rusija, ki se je vojaško angažirala na strani sirskega diktatorja Bašarja al Asada, mižala pred uporabo tega orožja med sirsko državljansko vojno.

To orožje je že pred njim leta 1988 uporabil iraški diktator Sadam Husein, ko so njegova letala in artilerija na prebivalce kurdskega mesta Halabja metali bombe in granate, ki so vsebovale živčni bojni plin sarin in iperit, namenjena množičnemu povzročanju smrti. V omenjenem mestu je Husein v petnajstih minutah usmrtil najmanj pet tisoč nedolžnih ljudi, povečini žensk in otrok. Več mednarodnih konvencij prepoveduje uporabo kemičnega orožja v vojnih spopadih. Ob tem, ko je bil uporabljen prvič po prvi svetovni vojni, se mednarodna skupnost ni posebej zganila; tudi ne v

Združenih državah Amerike, ki so Irak takrat obravnavale kot svojega zaveznika v njegovi vojni z Iranom.

Ali lahko človeštvo preživi tehnologijo?

Čeprav je možnost, da bi šel po podobni poti tudi Putin, majhna, tega vseeno ni mogoče povsem izključiti, kot to dokazujejo primer Alekseja Navalnega, na katerem so v Salisburyju v Veliki Britaniji uporabili živčni strup novičok, in druge napovedi, da bi lahko ruska vojska kemično orožje uporabila v Ukrajini v različnih kletah oz. podzemnih zakloniščih, bunkerjih in celo podzemnih postajah, se pravi na mestih, kjer se med spopadi povečini zadržuje civilno prebivalstvo. To, da ruska vojska iz »legitimnih« vojaških ciljev ne izvzema civilnega prebivalstva, dokazujejo ne nazadnje tudi njeni napadi na električno omrežje v Ukrajini, še pred tem pa na bolnišnice, šole, kulturne ustanove, itd., poleg ponavljajočih se Putinovih groženj z atomsko bombo.

Če bo svet nadaljeval po tej poti, bo eksistencialno ogrožal ne le zdajšnje, temveč tudi prihodnje, še nerojene generacije. James Bridle (v *New Dark Age: Technology and the End of Future*) vidi glavni problem v tem, da se z naraščajočo tehnološko kompleksnostjo istočasno zmanjšuje razumevanje sveta. Ta trend poganja prevladujoče prepričanje, da sta obstoj naše civilizacije in napredek družb prvenstveno odvisna od računalniško reguliranih in proizvedenih podatkov ter informacij. V resnici se danes izgubljam v morju informacij, ki se jih polaščajo in instrumentalizirajo različni fundamentalizmi, poenostavljene naracije, konspirativne teorije in politike alternativnih dejstev. Varljiva dostopnost do neskončnega števila informacij, v katerih se praktično

izgublajo kompetence našega razumevanja, dobro izkoriščajo vladajoče elite, ki lahko tako še naprej in neovirano zasledujejo svoje plenilske interese.

Koliko ljudi še razume delovanje kompleksnih finančnih sistemov, prav tako pa zapletene in interesno vodene algoritme, umetno inteligenco in v bistvu netransparentno (tajno) in od velikanske večine ljudi odtujeno delovanje države? Nad nekoč za ljudi in svet obetajočimi sanjami o krasni prihodnosti, ki jo je napovedovala porajajoča se informacijska tehnologija, se že zgrinjajo temni oblaki, ki najljubijo prihod novega mračnega srednjega veka. Kako, da se pred to nevarnostjo ni svet zganil že prej, če spomnimo, da je vplivna ameriška revija *Fortune magazine* že leta 1955 objavila članek z naslovom »Ali lahko preživimo tehnologijo«? Klice takega sveta so bile posejane že nekaj desetletij pred tem in njihov oče ni nihče drug kot oče neoliberalizma Friedrich Hayek, ki je po Bridlovih besedah v knjigi *Pot v hlapčevstvo* (1944) vse sociološke pojave in forme kolektivismu označil kot totalitarne ter odprl pot tržno neoviranemu in darvinistično motiviranemu posamezniku, ki je stare tiranije nadomestil z novo, ogrnjeno v plašč tržnega fundamentalizma.

»Nuklearni mir«

Kot piše Yuval Noah Harari (v *21. nasvetov za 21. stoletje*), s tem, ko je »supermarket« po letu 1989 porazil »gulag« oz. kapitalizem komunizem, Fukuyamov »konec zgodovine« še zdaleč ni nastopil. Kot vedno je zgodovina tudi tokrat presenetila in še naprej preseneča. Ključna pri tem je vloga internetne revolucije, na katero so bistveno bolj vplivali

(informacijski) inženirji kot pa politične stranke ali ideologije. Vprašanje je, ali bodo lahko politični sistemi ta duh, ko je enkrat ušel iz steklenice, še kdaj obvladali? Po Hararijevih besedah je bil človek vedno boljši pri izumljanju stvari kot pa pri njihovi razumni in neškodljivi uporabi.

Še posebej pri biotehnični in informacijski revoluciji se je treba zavedati, da se inženirji, podjetniki in znanstveniki, ki ne predstavljajo nobene specifične družbene skupnosti, slabo zavedajo, kakšne politične posledice prinašajo njihova dejanja in stvaritve. Obe revoluciji bosta omogočali upravljanje s človekovimi možgani in podaljševali življenje ljudi, vendar zopet ne bomo vedeli, za kakšno ceno. Prav tako bosta opolnomočili preoblikovanje in upravljanje s celotnim svetom okoli nas, ne da bi deležniki razumeli kompleksnost globalne ekonomije.

O teh tehnoloških posegih v naravo in družbo v predstavljenih političnih agendah ne boste ničesar izvedeli, čeprav bodo enormno vplivali na življenja današnjih in prihodnjih generacij. Vse to so razlogi, kot piše Justin Smith (v *Internet Is Not What You Think It Is: A History, a Philosophy, a Warning*), da so ugasnila začetna pozitivna utopična pričakovanja, povezana z informacijsko tehnologijo in posebej internetom, kot to danes razkrivajo brutalna realnost družbenih medijev, njihova globalna in profitom podrejena informacijska ekonomija in odvračevalna (*attention-destroying*) narava same omrežne tehnologije.

Ravno vojna v Ukrajini, tako kot sicer tudi druge vojne nuklearno oborožene države – ZDA, so po prepričanju Franziske Stärk in Ulricha Kühna (v *Nuclear Injustice: How Russia's invasion of Ukraine shows the staggering human cost*

of deterrence) dober primer uveljavljanja globalnega nuklearnega reda, ki z atomskim zastraševanjem in deklarirano politiko neširjenja tega orožja ter z nikoli resno mišljenimi predlogi za njegovo odpravo, dokazuje, kako je ta v resnici nepravilčen. Kako kratkovidna oz. distopična je politika atomskega zastraševanja, dokazujejo analize mednarodnih teoretikov, ki ne verjamejo, da bi lahko ta na dolgi rok vzdržala. Utegnila bi trajati morda nekaj več kot sto ali še več let, medtem ko bi se morali po atomski vojni preživeli nečloveško spopadati še naslednjih tisoče let. V preteklosti so se v ZDA in Natu prosto po Orwellu pogosto sklicevali na to, da zagotavlja atomsko orožje nepogrešljivo vlogo pri ohranjanju miru, kar so nekateri eminentni raziskovalci mednarodnih odnosov (med njimi npr. ameriški politolog Kenneth Waltz) paradoksalno poimenovali »nuklearni mir«.

Moč, nadrejena vesti in slabotnejšim

Stärk in Kühn ugotavljata, da pri tem ne gre samo za nepravilčno »distribucijo miru«, temveč tudi za dolgoročne negativne učinke, ki bodo tlakovali pot enako nepravilni prihodnosti in bodo nepošteni do prihodnjih generacij. Po ugotovitvah atomskih znanstvenikov smo z normalizacijo politične retorike o možni uporabi atomskega orožja v vojni (danes ruski v Ukrajini, v preteklosti pa ameriški na Japonskem, pozneje tudi o njeni možni uporabi med korejsko vojno) že blizu morebitni uporabi taktičnega atomskega orožja, ki pa bi se lahko nadaljevala s še mnogo bolj uničujočo vojno.

V vsakem primeru bi to globalnemu prebivalstvu prineslo milijonske in tudi milijardne žrtve, dokončno ogrozilo

podnebno ravnovesje in pripeljalo do množične lakote, da »kolateralnih« posledic za prihodnje generacije niti ne omenjamo. Vsekakor je preveč cenena iluzija, da bi se nuklearna zima in druge rušilne posledice atomske vojne zaustavile pred mejami držav, ki so jo začele, ali da bi jih pred njo rešila njihova podzemna zaklonišča. Podobno iluzijo predstavlja tudi upanje kot strategija, da se kaj takega ne more zgoditi. Podobna upanja pred prvo svetovno vojno so razgalile nekatere zgodovinske študije o njej, ki pripovedujejo o tem, kako so protagonisti te vojne spominjali na »mesečnike«, ki so milijone ljudi pogнали v smrt.

Z nuklearno »nepravičnostjo« oz. z njegovim zastraševanjem so teoretiki (zagovorniki) hladne vojne posledice tega nuklearnega (ne)reda, zgrajenega na hierarhično podrejenih sferah (ne)zagotavljanja varnosti, načrtno prenašali na manjše države. O vrtoglavi človeški ceni tega reda pričajo vojne v Vietnamu, Afganistanu, Nikaragvi, Koreji, Angoli in danes v Ukrajini. Jedrsko zastraševanje je sicer zagotavljalo mir in stabilnost obema jedrskima velesilama, računa za mir pa sta velesili izstavili šibkejšim državam v skladu z načelom starogrškega zgodovinarja Tukidida, do katerega se je ta dokopal med pisanjem o peloponeških vojnah, o tem, kako je moč nadrejena vesti in slabotnejšim.

Usoda zanamcev v rokah zdajšnjih generacij

Če doseže, sodeč po fosilnih ostankih, povprečna vrsta sesalcev milijon let, ostaja človeštvu še nadaljnjih sedemsto tisoč let in v primeru, da bi se svetovno prebivalstvo skrčilo na eno samo desetino sedanjega, bi to pomenilo, da bi se v prihodnosti rodilo še deset trilijonov (deset na dvanajsto)

ljudi. Usoda zanamcev je praktično odvisna od odločitev današnjih (živečih) generacij, od tega, ali bodo preprečile predčasni konec in tragedijo človeške vrste, ki je primerjalno gledano še relativno mlada, in s tem omogočile življenje trilijonom tistih, ki pridejo za nami. Tako upanje pa je danes spričo globalno neobstoječe »demografske politike« in dejstva, da dolgoročno načrtovana prihodnost ni deklarirana, kaj šele moralno prioriteta, na trhlih tleh.

Človeštvo bi s tem, kot piše MacAskill, praktično predčasno in za vedno končalo svojo pot. Nekaj razumnih politikov, ki jih danes žal pogrešamo, se je te nevarnosti zavedalo že zelo zgodaj. Britanski državnik Winston Churchill je že leta 1947 (zaman?) opozarjal, da se lahko »kamena doba in totalna destrukcija (po)vrneta na krilih znanosti in neznanjsko velikega materialnega bogastva, s katerim razpolaga človeštvo«. Podobno bojazen je samo nekaj let pozneje izrazil ameriški predsednik Dwight Eisenhower med svojim inavguralnim govorom, da »nam lahko znanost kot zadnje darilo prinese moč, s katero bo mogoče izbrisati človeško vrsto na našem planetu«.

Za obema državnikoma niso zaostajali v znanosti. Lord Martin Rees, nekdanji predsednik britanske kraljeve družbe, je leta 2003 pisal, da možnosti za preživetje človeštva niso nič večje od razmerja 50 proti 50. Ameriški politolog s Harvardove univerze Bear Braumoeller je izpostavil predvsem nevarnost svetovnih izbruhov vojn, ki so posledica »zakona moči«, pri čemer je opozoril na pogost pojav, ko se po obdobju relativnega miru vojna ponovno pojavi v še hujši obliki. Braumoeller verjame v veliko verjetnost, da bo prišlo do izbruha naslednje vojne, in to še v času naših

življenj, ki bo po številu žrtev in materialnem uničenju dosti hujša od zadnje svetovne vojne. Računalniški izračuni so pokazali, da bi moralo »daljše obdobje miru« po drugi svetovni vojni trajati najmanj sto let, da bi bilo mogoče govoriti o dokončnem zatonu vojn na svetu.

Človeštvo se je v 20. stoletju znašlo v najbolj kritičnem trenutku svoje zgodovine, ko je na eni strani razvilo sredstva, ki lahko pripeljejo do njegovega samomora, na drugi pa ni razvilo odgovarjajoče moralne varovalke, s katero bi se lahko zaščitilo pred postapokaliptičnim scenarijem iz filma *Pobesneli Max*. Ključni problem je v tem, da človeštvo iz dneva v dan povečuje svojo tehnološko (materialno) moč in si neomejeno podreja (izkorišča) naravo, pri čemer njegova samozavest, samorefleksija in razum kritično zaostajajo. Kako se bo človeštvo na to odzvalo, je po Ordu najbolj kritična odločitev tega časa. V osnovi gre za vprašanje, kako zagotoviti obstoj človeške vrste, ne da bi to ogrozilo dobre strani tehnološkega napredka.

»Tehnološka ruleta«

Obeti, da bo človeštvo naredilo potrebne korake, ki bodo preprečili armagedon, so za zdaj majhni, prej smo priča povečevanju tveganj na tem področju. Danes smo, kot piše politični teoretik Kraljevega kolidža v Cambridgeu John Dunn (v *Civilizations, barbarity, conquest, legitimacy and crimes of war*), v zgodovinsko doslej še nevidenem trenutku, ko države razpolagajo z rušilnimi sredstvi, zaradi katerih se lahko človeštvo poslovi od svojega biološkega in kulturnega nadaljevanja. Edina alternativa človeškemu in materialnemu uničenju je mir kot največja dobrina, ki jo potrebujejo

živeči, največkrat tisti, ki jim, ta čas Ukrajincem, predsednik agresorske države odreka, da obstajajo kot narod in država.

Moralni filozof Ord možnost eksistencialne katastrofe človeštva v naslednjem stoletju napoveduje v razmerju ena proti šest, kar približno odgovarja »ruski ruleti«, medtem ko je Richard Danzig, nekdanji ameriški sekretar za morarico, pri tem uporabil metaforo »tehnološke rulete«. Tudi več drugih (atomskih) strokovnjakov napoveduje najmanj dvajsetodstotno verjetnost tretje jedrske svetovne vojne do leta 2070, ki bi civilizaciji zadala tak usodni udarec, da si ta ne bi več opomogla. V vsakem primeru gre pri tem za človeštvo nesprejemljiva tveganja, ki terjajo novo razumevanje naše dobe in preobrat od dosedanjega pojmovanja sveta, zgodovine in vloge človeka (človeštva) v njej. Razumljivo pa je, kot je zbadljivo pripomnil pokojni ameriški astronom Carl Sagan, da teh katastrofalnih teorij ni mogoče eksperimentalno preveriti in tako potrditi njihove znanstvene veljavnosti.

Ko je Freeman Dyson pred slabimi petindvajsetimi leti v knjigi *Zamišljeni svetovi* (*Imagined Worlds*) pisal o človeški kolonizaciji vesolja in o novi človeški vrsti, ki ga bo naselila, še ni mogel vedeti, da bosta tehnološko vlogo v tem pogledu pozneje prevzela internet oz. informacijska (digitalna) tehnologija. Vseeno pa je napovedal, da bo že kmalu prišlo do bolj robustne interakcije tehnologije z družbenimi procesi. Tako kot pred njim filozof znanosti Thomas Kuhn, se je zavedal, da nas čaka nova konceptualna revolucija, pri čemer pa je bil v primerjavi z njim prepričan, da bodo do znanstvene revolucije pripeljala sofisticirana tehnološka orodja. Znanstveno revolucijo po Dysonu sestavljata dve fazi, in

sicer »tolstojevska« in »napoleonska«; za prvo sta značilna »ustvarjalni kaos in svoboda«, medtem ko se druga odvija pod nadzorom »rigidne organiziranosti in discipline«.

Algoritmi umetne inteligence reproducirajo stare vzorce represije

Z opiranjem na ta koncepta je Erik J. Larson (v *Twenty Five Years After Imagined Worlds, What World Are We Living In? Our Surprisingly Napoleonic Twenty-First Century*) raziskoval, kje se v tem pogledu znanstvena revolucija nahaja danes. Še leta 2000, se pravi v »tolstojevski fazi«, so ljudje divje eksperimentirali z alternativnimi zamislimi o tehnologijah v poslovnem in medijskem svetu, vzemimo samo primere Silicijeve doline in garažnih zagonskih podjetij, ki so kmalu po nastanku, zahvaljujoč informacijskim tehnologijam, dominirali. Znanost in tehnologija sta danes že nekaj časa v »napoleonski« fazi. Silicijeva dolina se danes predstavlja kot ogromen transnacionalni tehnološki kompleks, ki obrača milijarde, enako pa to velja za družbena omrežja, od googla, facebooka, instagrama in twitterja ter ne nazadnje tudi na področju naravoslovnih znanosti, na primer v fiziki, ki lahko računa na milijardne vsote, kot to je to zahteval najmanj 17 kilometrov dolg pospeševalnik delcev inštituta CERN.

Od napovedi in obljub »tolstojevske« faze o nastopu »zlate dobe«, ki je napovedovala gospodarsko rast, polno zaposlenost, robustno ekonomijo in razcvet demokracije, je ostalo bore malo, medtem ko so dobički korporacij, ki se napajajo iz podatkovno osredotočenega (*data-centric*) kompleksa, ki je podredil družbo svoji agendi in pretežno finančno

motiviranim interesom, enormni. Od »kreativnega kaosa in svobode«, kot jo je še pred četrto stoletje opisoval Freeman Dyson, se je praktično uresničila samo napoved, da je tudi ta proces podvržen »Darwinovemu procesu selekcije«. Razvoj se nasprotno vrača v 50. leta prejšnjega stoletja, ko sta IBM in General Motors predstavljala tisto, kar danes predstavlja svetovno omrežje (World Wide Web).

Larson obžaluje, da današnji algoritmi umetne inteligence reproducirajo stare in skrajne ideološke vzorce, ki so proizvajali lažne novice, spremljali državljane (danes z avtomatiziranimi video kamerami, ki prepoznavajo obraze, itd.) in med vojnami pobijali ljudi ter uničevali materialne dobrine (danes, na primer, z droni). Po njegovem se današnje mlade generacije še ne zavedajo dovolj, da obstaja alternativa »napoleonski« uporabi umetne inteligence in digitalni tehnologiji, če ta noče končati kot »digitalna diktatura«. Na srečo je 21. stoletje še »mlado« in za njihovo »tolstojevsko« fazo prihaja šele pravi čas. Da ne gre za iluzorno pričakovanje, pa priča čas pred nastopom informacijske tehnologije in računalnikov, to je leta 1922, ko sta bili odkriti splošna relativnostna teorija in kvantna mehanika, in to brez milijardne podpore znanosti ali podpore velikega biznisa (korporacij), kar pomeni, da lahko zamišljeni in še ne zamišljeni svetovi še vedno računajo na »tolstojevsko« priložnost.

Na tem mestu si lahko ponovno, tako kot proti koncu svojega življenja pred dobrimi dvesto leti Johann Wolfgang von Goethe, zastavimo vprašanje, v kakšni kondiciji je človeški napredek (Stuart Whatley in Nicholas Agar, *The Problem of Perishable Progress – And its demand for constant upkeep*).

Goethe ni imel o njem nobenih iluzij. V pismu nemškemu pesniku Johannu Petru Eckermannu je zapisal, da postaja človek sicer vedno bolj pameten in bistroumen, vendar zaradi tega ne tudi srečnejši in samozavestnejši. Na njegovi poti bodo človeštvo vedno spremljali demoni, ki mu bodo nasprotovali in vlekli voz v preteklost. Torej daleč proč od napovedi o večnem in univerzalnem napredku (progresu), ki so mu podlegli zagovorniki industrijske in moderne dobe, med katerimi je posebej izstopal sociološki mislec Auguste Comte s svojim »zakonom o človeškem napredku«, s katerim je pospremil splošni tok razvoja človeštva v prihodnosti.

Zgodovina sama po sebi ni na strani napredka

Omenjeni epistemološki optimizem je moral navsezadnje vendarle prepustiti mesto bolj realističnim premislekom, npr. Francisa Bacona in Renéja Descartesa, da ni mogoče ničesar jemati kot absolutno dognano, kar je odprlo prilžnosti za konceptualne inovacije, kot so »nevidna roka«, »zvičajnost razuma«, materialistična dialektika in sekularno zastavljeni primarni in gonilni vzroki. Od okleščene dogmatične vere v omenjeni zakon napredka se je, če pustimo ob strani skrajno zrelativizirane postmodernistične razlage, na koncu vseeno ohranila razumna vera v veljavnost akumuliranih in napredujočih spoznanj v znanosti in v humanističnem naboru, brez česar bi ostalo človeštvo brez spoznavnega kompasa.

Danes se množijo številne apokaliptične napovedi, od ireverzibilnega globalnega segrevanja, kolapsa okolja in atomskega spopada do že omenjenih biotehnoloških ter

biokemičnih orožij, s katerimi razpolagajo velike države. Kot piše Eirik Høyert Leivestad (v *When the Future Becomes Unpopular*), zato ne preseneča, da je bila po podatkih *Wall Street Journala* apokaliptična pesem irskega pesnika in nobelovca W. B. Yeatsa Drugi prihod leta 2016 citirana bolj kot kdaj prej po letu 1980. Če so se v preteklosti k politični apokalipsi zatekali reakcionarni avtorji, bi lahko rekli, da jo danes tematizirajo predvsem avtorji, ki jih skrbi izginjanje demokracije, konec liberalnega reda, vračanje fašizma in uveljavljanje postresničnostnih naracij, zamaskiranih v alternativna dejstva.

Namesto nostalgije po starih časih, na katere se sklicujejo skrajneži na desnem političnem polu, danes pogrešamo prepričljive intelektualne resurse, preko katerih bi se lahko dokopali do proaktivnih scenarijev, ki bi omogočali globlje vpogled v fizionomijo omenjenih globalnih kolapsov in repertoar orodij za njihovo učinkovito obvladovanje. Ljudje, ki se deklarativno izrekajo za napredek (progres), so vedno znova razočarani, ko se izkaže, da zgodovina ni sama po sebi ali neizogibno na njegovi strani, tj. da bi ta družbe peljal proti njihovemu stalnemu izboljševanju. V tem času in še preden lahko človeška civilizacija zdrkne v apokaliptični nepovrat bolj kot kdaj potrebujemo jasno sociološko in politično diagnostiko stanja, v katerem se nahaja človeštvo, s ciljem, da se zavarujeta njegovi kolikor toliko decentni sedanost in prihodnost. Že zdaj pa ni skrito, da jima v škodo celotnega družbenega in naravnega habitusa in v imenu globalizacije, s katero upravljajo korporacije, v prvi vrsti nasprotujeta neoliberalno ideološko utemeljena marketizacija in brezkompromisno zasledovanje profitov.

Kdo krmari globalni Titanic?

Nouriel Roubini (v *I predicted the 2008 crash - these are the global megathreats I can see now*), ki je leta 2008 kot edini v svetu napovedal globalni finančni zlom, zadnji čas ponovno opozarja na več globalnih megatrendov, ki vodijo v distopično prihodnost. Tokrat ne gre le za približujoči se totalni ekonomski in finančni zlom ter globalno podnebno krizo, temveč sta pod vprašaj v eksistencialnem smislu postavljena tudi globalni mir in prosperiteta. Za razliko od ekonomske in politične krize leta 1929 tokrat v svetu politike ni mogoče videti obrazov politikov in ekonomskih umov, kot sta bila Roosevelt in Keynes, ki sta v takratni krizi prepoznala priložnost za iskanje strateških in dolgoročnih rešitev.

Gre za nadaljevanje politike, ki jo je pred dobrimi tremi desetletji inavgurirala britanska predsednica vlade Margaret Thatcher pod imenom politike brez alternative in politike, ki ne priznava, da bi lahko obstajalo kaj takega, kot je »družba«. Tako je povsem konsekventno, da šestindvajset(!) najbogatejših posameznikov na svetu razpolaga z bogastvom polovice celotnega svetovnega prebivalstva in da se med sto največjih ekonomij sveta uvršča devetinšestdeset korporacij. Ti ne dolgujejo zahvale samo Thatcherjevi, temveč že dolgo pred njo živečemu naftnemu bogatašu Johnu Rockefellerju, ki je leta 1905 izrekel pobožno misel, da (mu) je »moč pridobivanja denarja ljudem dal bog«.

Danes politikov takega kova po mnenju Roubinija ni videti na obzorju, njihovo delovanje je v največji meri usmerjeno kratkoročno, se pravi k nadaljnjemu generiranju disfunkcionalne politike in geopolitičnih rivalstev, predvsem

do naslednjih volitev ter v škodo današnjih in prihodnjih generacij. Prihodnosti tako preostaja vloga kolateralne žrtve v bistvu zgrešene in moralno diskreditirane politike, ki krmari globalni Titanic. Poosebljena »krmarja«, ki vodita v globalno krizo, sta povsem transparentna in tudi uradno deklarirana neoliberalna ideologija, ki podarja neomejeno moč trgov; in globalna prevlada velikih korporacij, katerih profitni motivi so v diametralnem nasprotju s humanistično agendo in človeštva namesto decentnega razvoja vodijo v njegov konec.

Ddr. **Rudi Rizman** je zasl. prof. za področje sociologije in politologije. Doktoriral je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani in na Graduate School of Arts and Sciences na Harvardu. Kot gostujoči profesor je sodeloval na številnih univerzah v svetu in na mednarodnih konferencah, med njimi na Harvardu in MIT-u, Univerza v Bologni, London School of Economics and Political Science, Svobodna univerza v Berlinu itd. V času dodiplomskega študija je bil odgovorni urednik študentske Tribune in Problemov. Pozneje je bil član številnih mednarodnih društev in organizacij, med njimi Mednarodnega Rusllovega razsodišča (1966–) in Komisije Jean-Paul Sartra za alternativne Nobelove nagrade, doma pa član Sveta za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin in drugih ter med so-ustanovitelji Mirovnega inštituta. V domačih in tujih znanstvenih in strokovnih publikacijah je objavil preko 300 člankov in več knjig, med zadnjima *Čas (brez) alternative – Sociološke in politološke refleksije* (2014) in *Družba in politika v času retrotopije – Teme iz politične sociologije* (2020). V Sloveniji velja za enega od pionirjev na področju raziskovanja in predmetnega uvajanja sociologije globalizacije in sociologije (etno)nacionalizma.